

БӨЛІМ: TURAN UNIVERSITY / UNIVER / СТУДЕНТ

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық әрекеті мен алдын алу шаралары

ЖАРИЯЛАНДЫ 07.05.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР adolescents, crime, criminal law, offenses, prevention, responsibility, жасөспірімдер, жауапкершілік, құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық құқық, ответственность, подростки, правонарушения, преступность, профилактика, уголовное право	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178860/
---------------------------------	--	---

Шакирова Нурай Абаевна

ББ 6В04201 2 топ, 1 курс

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

МРНТИ 10.71

УДК: 351.746

Тұран университеті «Юриспруденция» сериясы, 2025 ж.

Аңдатпа

Мақалада жасөспірімдер қылмысының себептері мен оның әлеуметтік-психологиялық алғышарттары қарастырылады. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған заманауи тәсілдер талданып, превентивті шаралардың маңыздылығы айқындалады. Жасөспірімдердің қылмыстық жауапкершілігі мен қылмыстың алдын алудың тиімді жолдарына ерекше назар аударылады. Зерттеу барысында ресми деректер мен ғылыми әдебиеттер пайдаланылған. Зерттеу нәтижелері заңгерлерге, педагогтерге, әлеуметтік қызметкерлерге және зерттеушілерге пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: жасөспірімдер, қылмыс, профилактика, жауапкершілік, құқық бұзушылық, қылмыстық құқық.

Подготовила: ОП 6В04201 1 курс, 2 группа Шакирова Нурай Абаевна

Научный руководитель: кандидат филологических наук,

доцент Тулекова Г.Х.

ПРЕСТУПНОСТЬ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И МЕРЫ ЕЕ ПРОФИЛАКТИКИ

В статье рассматриваются причины подростковой преступности и её социально-психологические предпосылки. Анализируются современные подходы к профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и подчёркивается значимость превентивных мер. Особое внимание уделяется уголовной ответственности подростков и действенным мерам предотвращения подростковой преступности. В работе использованы официальные данные и научные источники. Результаты могут быть полезны для юристов, педагогов, социальных работников и исследователей.

Ключевые слова: подростки, преступность, профилактика, ответственность, правонарушения, уголовное право.

Prepared by: Educational Program 6B04201 Nuray Abayevna Shakirova, 1st-year student, Group 2,

Scientific advisor: PhD in Philology, Associate Professor G.Kh. Tulekova

JUVENILE CRIME AND ITS PREVENTION MEASURES

The article examines the causes of juvenile delinquency and its socio- psychological foundations. Modern approaches to the prevention of offenses among minors are analyzed, and the importance of preventive measures is emphasized. Particular attention is paid to the criminal liability of adolescents and effective strategies for combating juvenile crime. The study relies on official data and academic sources. The findings may be of interest to lawyers, educators, social workers, and researchers.

Keywords: adolescents, crime, prevention, responsibility, offenses, criminal law.

Кіріспе. Кәмелетке толмағандар қылмысы — бұл кешенді шешуді қажет ететін өзекті әлеуметтік мәселе. Бұл кезең психоэмоционалдық өзгерістермен сипатталады, олар девиантты мінез-құлықтың дамуына себеп болуы мүмкін. Жасөспірімдер арасындағы қылмысқа әлеуметтік және жеке факторлардың ықпалы зор, олар қылмыстық бейімділіктің қалыптасуына әсер етеді. Жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу тек қана қылмыстық-құқықтық шараларды қамтымай, сонымен қатар мінез-құлықты түзетуге бағытталған әлеуметтік-психологиялық көмек көрсетуі тиіс. Бұл мәселенің маңызды аспектілері жасөспірімдер қылмысының себептері мен оны болдырмаудың тиімді тәсілдері болып табылады. Мәселенің өзектілігі жасөспірімдер ортасындағы құқық бұзушылықты азайтуға бағытталған тиімді механизмдерді әзірлеу қажеттілігімен байланысты. Сонымен қатар, жасөспірімдер қылмысы тек қана құқықтық салаға қатысты емес, бұл мәселе педагогтар, психологтар және әлеуметтік қызметкерлердің қатысуын талап етеді. Осылайша, жасөспірімдер арасындағы құқық

бұзушылықтың алдын алу әлеуметтік орта мен жасөспірімдерге қолдау көрсетуге бағытталған кең ауқымды кешенді тәсілдің бөлігі болуы тиіс.

Негізгі бөлім. Жасөспірімдер қылмысы көп түрлі себептермен сипатталады, олар жеке және әлеуметтік факторларға байланысты өзгереді. Қылмыстың алдын алу және түзету шараларын тиімді әзірлеу үшін жасөспірімдер арасындағы қылмыстық мінез-құлықтың негізгі себептерін түсіну өте маңызды. Осы тұрғыда жасөспірімдер қылмыскерлерін жіктеу маңызды рөл атқарады, себебі ол қылмысқа себеп болған түрлі мінез-құлық түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Вагенлейтнер О.Ю. мәліметінше, жасөспірімдер қылмыскерлерін олардың мотивациясына байланысты бірнеше топқа бөлуге болады:

1. Құмарлықпен қылмыс жасайтын жасөспірімдер.
2. Қылмыс жасап, құрбылары арасында бедел алуға тырысатын жасөспірімдер.
3. Қылмыс жасайтын жасөспірімдер, олардың мұқтаждығы салдарынан.
4. Ересектерден жасалатын шабуылдарға қарсы тұру мақсатында қылмыс жасайтын жасөспірімдер.
5. Ересектердің әсерімен қылмыс жасайтын жасөспірімдер (Вагенлейтнер,

2019). [1]

Бұл жіктеме жасөспірімдер қылмысының себептері олардың ішкі (мысалы, материалдық мұқтаждық) және сыртқы (құрбыларының немесе ересектердің әсері) факторлардан болуы мүмкін екенін түсінуге көмектеседі.

жасөспірімдер арасындағы қылмысқа қатысты сұрақтар көбінесе экономикалық және әлеуметтік жағдаймен тығыз байланысты. Қазіргі уақытта экономикалық жағдайдың нашарлауы мен қоғамдағы әлеуметтік шиеленістер жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсуіне елеулі әсер етеді. Ю.С. Жариковтың пікірінше, әлеуметтік-экономикалық күйзеліс жасөспірімдер үшін ең үлкен қауіп төндіретін факторлардың бірі болып табылады, себебі олар әлеуметтік тұрғыдан ең осал топ болып табылады. Осылайша, ересектерге қарағанда жасөспірімдер экономикалық қиыншылықтарға көбірек ұшырайды, бұл олардың қылмыс жасауына себеп болуы мүмкін. [2] Қазіргі кезеңде жасөспірімдер өздерінің әлеуметтік және жастық ерекшеліктеріне ие жеке топ ретінде қарастырылады, бұл олардың арасындағы қылмыстың алдын алу үшін нақты әрі тиімді тәсілді талап етеді.

Осылайша, жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсуі тек әлеуметтік- экономикалық жағдайға ғана емес, сонымен қатар олардың психоэмоционалдық дамуына да тікелей әсер етеді. Сондықтан, алдын алу шаралары мен профилактиканың маңызы зор, себебі олар тек қылмыстың алдын алуға емес, жасөспірімдердің қоғамға толыққанды

бейімделуіне де ықпал етеді. Бұл шаралар қылмыс жасаған жасөспірімдердің өздеріне де, қоғамға да үлкен зиян келтірмеуін қамтамасыз ету үшін қажет.

Лоубо Чжоума пікірінше, «жасөспірімдер қылмысының алдын алу олардың қылмыстық әрекеттерден қорғалуына, денсаулығы мен психологиялық қауіпсіздігіне кепілдік береді. Бұл шаралар қоғамда тәртіп пен тұрақтылықты сақтауға, қылмыс деңгейін төмендетуге және қоғамдағы қауіпсіздік сезімін жақсартуға ықпал етеді» [3]. Бұл тұжырым жасөспірімдер қылмысының алдын алудың әлеуметтік, психологиялық және экономикалық маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, алдын алу шаралары жасөспірімдердің мінез-құлқындағы өзгерістерді тиімді бағытта өзгертуге мүмкіндік береді, осылайша болашақтағы қылмыс деңгейін төмендетуге ықпал етеді.

Ивлита Гогуюя жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын алуды үш деңгейге бөледі: бастапқы, екінші, және үшінші деңгейлер. Әрбір деңгей қылмыстың алдын алу шараларын белгілі бір топтарда іске асыруға бағытталған.

1. Бастапқы профилактика жасөспірімдерге дұрыс құндылықтар мен дағдыларды қалыптастыруды көздейді. Мысалы, «Лидерлік үй» бағдарламасы, Грузияның 13 қаласында жүзеге асырылып, жасөспірімдерге спорттық және білім беру шараларына қатысу арқылы физикалық және ақыл-ой дамуын қамтамасыз етеді.
2. Екінші профилактика қылмысқа бейім, асоциальды мінез-құлық көрсететін жасөспірімдермен жұмыс істейді. Тбилисиде «Жастар клубы» бағдарламасы іске асырылып, бұл шаралар жасөспірімдерге бос уақыттарын әлеуметтік тұрғыда пайдалы әрекеттерге бағыттауға көмектеседі.
3. Үшінші профилактика қылмыс жасаған, бірақ қайтадан қылмыс жасау ықтималдығы жоғары жасөспірімдерге бағытталған. Грузияда жасөспірімдерге арналған ауытқу және медиация бағдарламалары бар, олар белгілі бір талаптарды орындау арқылы қылмыстық жазадан құтылып, өмірлерін заңды түрде қайта бастау мүмкіндігін береді. [4]

Бұл шаралар жасөспірімдер арасындағы қылмысты төмендету және оларды толыққанды әлеуметтік өмірге қайтару үшін маңызды екендігін көрсетеді. Әрбір деңгейдің өз рөлі бар, және олар жасөспірімдерді қылмыстан қорғауға ықпал етеді.

Жасөспірімдер арасындағы қылмыс деңгейінің өсуі тек теориялық тұрғыда ғана емес, сонымен қатар нақты статистикалық деректерде де көрініс табуда. Қазақстанның түрлі аймақтарында жасөспірімдер арасындағы қылмыстың жиілеуі қоғам үшін өзекті мәселе болып отыр. Төменде көрсетілген мәліметтер, 2024 жылдың қазан айына дейінгі кезеңде, жасөспірімдер арасында тіркелген қылмыстардың өсу динамикасын көрсетеді. [5]

Қала/Аймақ	Қылмыст ардың өсуі (%)	Қосымша мәліметтер
Астана	54.6	Агрессиялық жағдайлардың өсуі 93.8%
Ақтау	14.6	Жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың өсуі
Алматы	14.6	Жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың өсуі
СКО	14.6	Жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың өсуі
Маңғыстау	13.0	Жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың өсуі
Шымкент	13.6	Жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың өсуі

Көрсетілген деректерді ескере отырып, әлемдік зерттеулерге сәйкес, жасөспірімдер қылмысының ең маңызды себебі қайсысы екендігі туралы сұрақ туындауы мүмкін.

Сьюзан Янг, Бен Гриер және Ричард Чёрчтың айтуы бойынша, қылмыстық топтарға мүше жасөспірімдерде психикалық денсаулық мәселелері, мысалы, антисоциалды тұлғалық бұзылыс, алаңдаушылық бұзылыстары және СДВГ сияқты аурулар жиі кездеседі. Мысалы, СДВГ жиілігі түрмедегі жасөспірімдер арасында 30,1%-ды құрайды, ал жалпы жасөспірімдер арасында бұл көрсеткіш 3-7%-ды ғана құрайды. Бандалардың мүшелерінде депрессия және суицидтік ойлар қаупі де жоғары. [6]

Бұл жасөспірімдердің психикалық жағдайын әлеуметтік реабилитация және қылмыстың алдын алу процесінде ескеру қажеттілігін көрсетеді.

Жасөспірімдер қылмысы контекстінде «жауапкершілік» ұғымы маңызды рөл атқарады, себебі ол жасөспірімдердің қылмыстық жауапкершілігі ұғымымен байланысты. Бұл жасөспірімнің құқық бұзушылық жасаған жағдайда өзінің әрекеттері үшін заңды жауапкершілікке тартылуы мүмкін екенін білдіреді, бірақ бұл оның жасына, жасаған іс-әрекетінің маңыздылығына және зиянның көлеміне байланысты. Алайда, жасөспірімдерге қатысты жауапкершілік тек жазалау ғана емес, ол сонымен қатар олардың мінез-құлқын түзетуге және әлеуметтік өмірге оралуына бағытталған алдын алу шараларын да қамтиды. Жасөспірімдерге қылмыстық жауапкершілік белгілеу заңнамамен реттеледі, ол жасөспірімдер қашан және қандай жағдайда өз әрекеттері үшін жауапқа тартылатынын анықтайды. Көптеген елдерде жасөспірімдердің қылмыстық жауапкершілігін қоятын жастық шектер белгіленген, мұнда тек жас емес, сондай-ақ жасөспірімнің жасаған әрекетіне қатысты түсінігі мен жауапкершілігі де ескеріледі.

Жасөспірімдер жауапкершілігіне қатысты маңызды бір аспект — бұл ерекше тәсіл қажет болатындығы, өйткені олар жеке тұлғаның қалыптасу кезеңінде тұр. Ересек адамдардан айырмашылығы, жасөспірімдер психо- социальды даму кезеңінде

болғандықтан, оларға тек жазалау емес, реабилитация және алдын алу шаралары қолданылуы тиіс, бұл болашақта қылмыстардың қайталануының алдын алады. Осы тұрғыда жасөспірімдерге қатысты қылмыстық жауапкершілік тек жазалау құралы емес, сонымен қатар әлеуметтік реабилитация мен ресоциализацияның маңызды механизміне айналады, бұл келешекте құқық бұзушылықтардың алдын алуға көмектеседі.

Осылайша, жасөспірімдердің қылмыстық құқықтағы жауапкершілігі — бұл тек қылмыс үшін жаза қолдануды ғана емес, сонымен қатар олардың мінез-құлқын түзету мен тәрбиелеуге бағытталған шаралар кешенін қамтитын процесс, бұл процесс психопедагогикалық факторларды ескеруді қажет ететін көпқырлы болып табылады.

Жасөспірімдердің қылмыстық әрекеттері көбінесе ересек қылмыскерлер үшін “қор” болып табылады, сондықтан жасөспірімдер арасындағы қылмысқа қарсы тиімді шараларды қабылдау әлемнің барлық елдерінде қылмыстық құқықтың маңызды бағытына айналды. [7]

Жасөспірімдердің қылмыстық құқықтағы жауапкершілігі — бұл тек қылмыс үшін жаза қолдануды ғана емес, сонымен қатар олардың мінез-құлқын түзету мен тәрбиелеуге бағытталған шаралар кешенін қамтитын процесс, бұл процесс психопедагогикалық факторларды ескеруді қажет ететін көпқырлы болып табылады.

Сонымен қатар, жасөспірімдердің қылмыстық мінез-құлқының қалыптасуы белгілі бір кезеңдерден өтетінін атап өту қажет. Біріншіден, қылмыстық элементтерсіз, бірақ девианттық мінез-құлық белгілері бар кезең болады; екіншіден, жасөспірімдер цифрландыру саласындағы білімді игере бастайды; үшінші кезеңде олар қылмыстық әрекеттерге апаратын жағдайлармен кездеседі. Бұл мінез-құлықтың дамуына және қылмысқа қатысты шешімдер қабылдауға әсер ететін факторларды ескере отырып, жасөспірімдерге қатысты жауапкершілік жүйесін жетілдіру керек. Ескерту қажет, қазіргі уақытта интернет-технологиялар мен телекоммуникациялар саласында жасөспірімдер қылмыстарының статистикасын алу өте қиын, себебі бұл ақпарат ашық емес және тек жеке мекемелерде ғана тіркеледі. Бұл мәселелер қазіргі заманғы құқық қорғау жүйесіне қосымша қиындықтар туғызады, өйткені жастар арасындағы қылмыстың ықтимал көздері көбінесе интернет-құбылыстар мен әлеуметтік желілерден туындайды.[8]

Осылайша, жасөспірімдер арасындағы қылмыстық жауапкершілік жүйесі тек қылмыстық жазалау шараларымен шектелмейді, бұл үдеріс оларды әлеуметтік ортаға бейімдеу, тәрбие беру және мінез-құлықтарын түзетуге бағытталған кешенді шараларды қамтиды. Қылмыстық жауапкершілікті анықтау мәселесінде жасөспірімдердің жас ерекшеліктері мен психологиялық жағдайларын ескеру маңызды. Мұндай жағдайларда, жасөспірімдердің психопедагогикалық ерекшеліктері мен әлеуметтік жағдайын зерттеу керек. Жасөспірімдер арасындағы қылмыстың негізгі себептерін талдау кезінде, цифрландыру мен ақпараттық технологиялардың әсері, оның

ішінде әлеуметтік желілерде орын алатын теріс контент, жасөспірімдердің мінез-құлқына әсер ететін негізгі факторлар ретінде көрінеді. Сонымен қатар, цифрлық әлемде қылмыс жасаудың жаңа түрлері, оның ішінде интернет арқылы жасалатын құқық бұзушылықтар да назарға алынуы тиіс. Қазіргі таңда статистикалық мәліметтер мен құқық қорғау органдарының жұмысын тиімді үйлестірудің маңызы артуда. Жасөспірімдер арасындағы қылмысты алдын алу шараларының жетілдірілуі үшін құқық қорғау жүйесінің, білім беру мекемелерінің, психологиялық қолдау қызметтерінің және қоғамдық ұйымдардың күш біріктіруі қажет. Бұл бағыттағы жұмыстар жастардың дұрыс құндылықтар мен дағдыларды игеруіне мүмкіндік береді және олардың мінез-құлқын түзетуде маңызды рөл атқарады.

Жалпы, жасөспірімдерге қатысты қылмыстық құқықтағы жауапкершілік пен алдын алу шараларын одан әрі жетілдіру олардың қоғамдағы орнын нығайтып, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді.

Қорытынды. Демек, жасөспірімдер арасындағы қылмыстық жауапкершілікті тиімді іске асыру үшін құқық қорғау жүйесі мен қоғамның бірлескен жұмысы қажет. Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері мен

әлеуметтік жағдайларын ескере отырып, алдын алу шараларын жүйелі түрде жүргізу маңызды. Қазіргі цифрландыру мен ақпараттық технологиялар жағдайында жасөспірімдерге теріс әсер ететін контентпен күресу, оларды тәрбиелеу және қолдау жұмыстарын күшейту керек. Осылайша, жасөспірімдер арасындағы қылмыс деңгейін төмендетіп, оларды толыққанды азаматтар ретінде қоғамға интеграциялаудың мүмкіндігі артады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Вагенлейтнер О.Ю. *Преступность среди несовершеннолетних*. «Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки» ғылыми журналы. 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prestupnost-sredi-nesovershennoletnih>
2. Багавова И.Р. *Преступность среди несовершеннолетних*. «Молодой учёный» ғылыми порталы. 2024, №25 (524) — 148-151 Б. URL: <https://moluch.ru/archive/524/116029/>
3. Luobu Zhuoma *The importance of Preventing Juvenile Delinquency* «Economics Law and Policy» ғылыми журналы. 2024, №7(3) — 162 Б. URL: https://www.researchgate.net/publication/387221542_The_Importance_of_Preventing_Juvenile_Delinquency
4. Ivrita Gogua *Juvenile Delinquency – Causes, Prevention, and the Ways of*

Rehabilitation. «PenalReformInternational» ғылыми порталы.2020. URL:
<https://www.penalreform.org/blog/juvenile-delinquency-causes-prevention-and-the-ways-of/>

5. *Kazakhstan Today* командасы *Количество преступлений среди несовершеннолетних растет в Казахстане – сенатор*. «KAZAKHSTAN TODAY» жаңалықтар порталы. 2024. URL:
https://www.kt.kz/rus/society/kolichestvo_prestupleniy_sredi_nesovershennoletnih_rastet_v_1377969755.html
6. *Susan Young, Ben Greer, Richard Church Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global* «National Library of Medicine» электрондық кітапханасы. 2017, №41(1) — 21-29 Б. URL:
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5288089/>
7. *Yanli Yu Research on criminal responsibility of juvenile delinquency based on the Analysis of Big Data*. «Journal of Physics: Conference Series» ғылыми журналы. 2021, №1744(4) — 1-4 Б. URL:
https://www.researchgate.net/publication/349386151_Research_on_criminal_responsibility_of_juvenile_delinquency_based_on_the_Analysis_of_Big_Data
8. *Турунова М.Н. Характеристика преступности несовершеннолетних, обусловленной влиянием сети интернет*. Алтай экономикалық және құқық академиясының хабаршысы. 2021, №9-1 — 99-103 Б. URL:
<https://vaael.ru/ru/article/view?id=1846>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.